

Hebrew Writers Association in Israel

על האורגני והחולה בשני סיפורים של עגנון ועוז

Author(s): ש"י עגנון and יעקב פרוינד

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 5/6 1988), pp. 182-183 'אלול תשמ"ח-תשרי תשמ"ט, אוג'-ספט'

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23932483>

Accessed: 10-05-2018 12:06 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim / מאזנים*.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

יעקב פרוינד

על האורגני והחולה בשני סיפורים של עגנון ועוז

שלה, הזיקה לירח¹, לזאבים בגן החיית (בסצינה המכושפת החותמת בכוח רב את הסיפור) מעלה באוב גם את קירקה, המכשפּר המאלפת-מסרסת חיות-טרף וההופכת גיבורי מלחמה (ב"אודיסאה") לחזירים. היא מייצגת את עולם הלילה בכללותו, בו גובר האי-ראציונאלי, היצרי והמודחק הנשמע לחו-קיות אחרת, על הסדר האנושי-הומאני שהאדם מנסה לכפות על העולם (בדרך-כלל, המיניות מזהה אצל עוז עם הרע, ואילו הטוב – אימפוטנטי). המוטיב של היהודי הנוכרי ששפתו ומוסריותו פגומים, אך יכולתו המאניפולאטורית פנומנאלית, יחזיר ויפיע אצל עוז שוב ושוב ב"ארצות התן" (דמקוב), וגם בסיפורים וספרים אחרים (זכריה-זיגפריד ב"מקום אחר").

עקרונות אלה חלים גם על יצירת עגנון. הקיטוב: אורגני-מלאכותי קיים כאמור גם כאן, אף שהתכנים המתקבצים בכל קוטב שונים לא במעט. ב"עידו ועינים" הפרופסור האסקטי, החילוני, טועה ומטעה: ציפור הנפש של היהדות צונחת ומתה יחד עמו. גמזו, היהודי האוטנטי התם, שיהדותו אור-גנית, חסרת-אני, אך מציינת לחוקיות גבוהה וסמויה ממנו (בפאסיביות שהיא סימן האמונה הטהורה), הוא הבעל האמיתי של גמולה אשר חסתה בצל נאיביותו ו"תחבו-לותיו" האינפנטיליות (הסחבה הלחה שפרט ליד המטה). עגנון משטה בקורא בתחכום אפייני ומציג את ד"ר גינת כעילוי גדול

לילתם של "עידו ועינים" ו"אש זרה" נעה בין שני קטבים ברורים למדי: הקוטב הבריא האורגני מחד גיסא, וזה החולה, המלא-כותי, מאידך גיסא. שני הסיפורים מתרחשים בירושלים ובמרכזם ניצבת אשה שיש לה זיקה מיוחדת לירח. יש עוד שפע של דמיון וכמובן גם שוני, אך אפתח בחשיפת "עמוד השדרה" שלהם, הקו החורץ את נתיבם לאורכו. בשניהם באה לידי ביטוי תפישה רומאנטית מובהקת החוצה את ההווה, המחייבת את מה שנתפש אצלה כאורגני וטהור, תם ושלם, ושוללת את המלאכותי והמעורב אשר יש בו סיגים ואין בו תום. אצל עוז יש לכך ביטוי בוטה וחריף, הרי זה עוז הצעיר של "ארצות התן" (אני מסתמך על שתי המהדורות, הראשונה והמתוקנת, אף שהראשונה עדיפה לצורך הענין הנדון כאן). אצל עגנון, אולי בשיא בשלותו, העקבות טושטשו היטב. ב"אש זרה" הצופן, או "כתב החידה" נשלף בקלות יחסית מתוך הסיפור: הדור הישראלי עמל על, קרוב לפתרונה של, החידה הלאומית – שימוש מבריק של עוז בתכנית הרדיו הפופולארית לצרכיו. אולם חטאיהם של האבות היהודים בעבר ונוכחותם הפיסית בהווה מסיטה אותו מדרך הישר הנאיבית-בריאה-אורגנית אל מדוחי היצר המשוקץ. לילי המשוחחת גרמנית עם חתולים וליליות היא בת-דמותה של לילית באגדה הידועה. אם כי הציניות

ע

ש"י עגנון

האנכרוני, הממתן כאילו את גודל העבירה – כתיבת טקסט לא-מקודש בלשון הקודש. גינת, מנקודת מבט זו, הוא גם עגנון עצמו, הכותב ספרות חילונית ונענש על כך.

יש מן האירוני בכך שההתרפקות הרומאנטית הזו על האורגני והנאיבי היא עצמה מוצר נוכרי, גרמני אפילו, מבית מדרשו של הכומר הלותראני הרדר. כלומר התפישה השוללת את המלאכותי והנרכש ומטפחת את האותנטי הנקי מסיגים היא גופא מיובאת מבחוץ, אף שהיה לה במה להיאחז ולהכות שורש. אמנם, אצל עגנון יש ל"מחלה" היהודית אופי אמביוולנטי. היא מהווה גם סוג של בריאות או אלמות; הסיכון האמיתי, הנגיפי, הוא בחכמה "החיצונית" של גינת ובאורח-חיייו "המחולן" של בעל-ביתו, הפונדקאי שלו, גריפנבך. האש הזרה שבעיני קליינברגר (מהדורה א') מקבילה לזרותו – או לאחרותו – של גינת. דומה כאילו הטיפוס האקדמי, או ליתר דיוק, האינטלקטואלי, נתפש בספרות העב-רית, מ"הדרשה" של הזו ועד "ימי צקלג" של יזהר באופן שלילי ופרישותו מהכלל נתפשת כאות לנחיתות או מזרות, אך ללא פאתוס: עולמו מנוכר – "ולט-פרמד" – כשם הפרוי-פסור ב"שירה" שמחקריו עקרים ולא-רלוואנטיים למציאות. אך זה כבר נושא בפני עצמו. אסתפק כאן בהערכה, כי בוודאי אין זו האיבה הידועה של השווקים לאקדמיה. יש לנסות לאתרה בזיקה לשאלת מעמדו של הפרט בכלל. כלומר באיזו מידה הוא נתפש כנושא של מסורת, או ליתר דיוק, כמושא שלה (עגנון); כמי שרתום לאיזו מטלה לאומית קולקטיבית מחוללת-למחצה (עוז, יהושע); או כפרט המגדיר עצמו, בעל תודעה ו"עולם" משלו. במלים אחרות, באיזו מידה ראוי פרטיותו להתקיים, להיחנות באופן אינטנסיבי ומה ניוון ממה: היחיד מחיי הכלל והחוויה הקולקטיבית שלו או שמא הכלל מן החוויות או "השיעורים הפרטיים" של היחיד – אם להיזקק ללשונם המחודדת של בינואל והפרופסור הגמדי שלו (ב"תשוקה אפלה"). ■

1. על הירח אצל עוז ראה גם במחקרים היונגיאניים של א. בלבן. אמנם, זו קרקע טובענית ויש להישמר, לדוגמה מלכת בעקבות יונג המזוהה את "חד-הקרן" הנוצרי עם הראם שבמקרא – זאת על סמך פסוק המוכיר, בצטוטו של יונג ("פסיכולוגיה ואלכימיה", סעיף 520): "...קרני יונגיוקורניים...". – בעוד שבמקור המקראי מדובר ב"קרני ראם": ראם שיש לו קרניים אינו חדרון, עד כמה שהדעת משגת. אך כאן משנת יונג על שפע מושגיה, ה"אנימה מונדי", האלכימיה וכי"ב נתפשת כמע-רכת רפואנטית בעלת תוקף אבסולוטי.

ש"י עגנון

כאן דווקא יהודי מובהק, לא ישראלי, למרות שהעלילה מתרחשת בעיקרה בישראל ובירושלים. הרי עגנון נדרש לשאלה דומה מאד אך לא זהה לזו בה עוסק עוז. העימות כאן אינו בין הצבר ליהודי הגלותי (אצל עוז יש בעצם שני טיפוסים גלותיים, השטני-עכו"מי-צרי, והאימפוטנטי-עקר), אלא בין האמונה הנאיבית שיש לה זיקה לא ברורה, מיסטורית וסמויה, לחסד האל, והגישה המדעית-שיטתית, החילונית, שהיא מעין הובריס של האדם המגלה כוחות – כמין שוליית קוסם – אשר אין בכוחו לשלוט בהם. הרי גינת הגאוני שוכן בביתו של פונדקאי בורגני סר-טעם, שאינו יודע את ערכם העצום של הדפים שהופקדו במשמרתו (גינת וגריפנבך הם הרי שני אספקטים של אדם אחד). עגנון שקוע אף הוא בשאלה היהודית או הנוגעת ביהודים, אך ביקורתו ניתן להרחיבה ולהשליכה על דרך התרבות האירופית בכללותה והוא מצדד, בניגוד מוחלט לעוז, באי-ראציונאלי, במה שנבחן ונוצרף במסורת ואורח-חיים. הסיפורת של עגנון, מבחינה זו – והיא הנותנת – היא ספרות אנטי-ספרותית הש"ר ללת את עצמה. כלומר, מימד הרפלקטיביות שלה הוא אנטי-רפלקטיבי ומימד התודעה הוא אנטי-הכרתי. מכאן האחיזה בסגנון

ומסתורי, ואילו את גמזו כיצור פאתטי הראוי לבזו ורחמים. רק לאחר קריאת הסיפור כולו נכפית על הקורא ההכרה, כי הוליכו אותו שולל. עליו להפוך את היוצרות, להכיר בכוח העלום של גמזו ובפרברטיות של גינת; כלומר להתיק את הזדהותו שהיתה נתונה מלכתחילה עם השני, אל הראשון. עגנון כופה עלינו "דה-קונסטרוקציה" של המקובל והשגור. מסתבר אם כן, כי עינו של גמזו, דווקא זו המשונה, סמל החד-ממדיות הקיקלופית, מחזירה את אור הירח – כאשר כאן עולם הלבנה אינו מעורר פלצות כאצל עוז. יש לו גוון חיובי. גמולה היא היהדות הנצחית, ליתר דיוק, רוחה של אותה יהדות, המעוגנת בקוסמוס, בחוקיות הלבנה – המנחה את השנה היהודית וירחיה – לא בחוקיות החילונית-שגורה של היום, של השמש. אצל עוז ראינו שהיבט זה של המציאות נתפש – ויש לכך סימוכין כמוכן – כפאגאני-נוכרי, זר ומאיים מבחוץ (קרבת הגן התנ"כי, אליו מובילה המכשפה היקית מרחביה את קרבנה יאיר, אל הגבול הישן עם ירדן לפני 1967). הלילה היהודי ידליח גם את אורו של נכד-בן ישראלי נוסף: יאיר (שוב אותו שם) שב"מיכאל שלי" אצל עגנון, "יקה" אחר, אחר תרתי-משמע, מדיח את סמל התום והקיום האורגני שהוא